

JACEK PIETRZAK

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Uniwersytet Łódzki

ROLA CZASOPISMA „JUNAK” W KSZTAŁTOWANIU POSTAW MŁODZIEŻY SZKÓŁ JUNACKICH NA BLISKIM WSCHODZIE (1943–1947)

Słowa kluczowe: czasopismo „Junak”, szkolnictwo junackie, polskie wychodźstwo wojenne po 1939 r., wychowanie patriotyczne, oświata polska, prasa polska, II wojna światowa

1. Wprowadzenie. 2. „Junak” jako instrument oddziaływań wychowawczych. 2.1. Artykuły o charakterze ideowo-wychowawczym i publicystycznym. 2.2. Józef Piłsudski jako wzór polskiego bohatera narodowego na łamach „Junaka”. 2.3. Kształtowanie poczucia dumy z postawy narodu. 2.4. Wizja przyszłego miejsca Polski w Europie. 2.5. Ideowe przygotowanie młodzieży do życia na obczyźnie. 3. Podsumowanie

1. WPROWADZENIE

Jednym z najważniejszych osiągnięć polskiego wychodźstwa wojennego po 1939 r. było zapewnienie wszechstronnej edukacji i opieki wychowawczej „tułaczom dzieciom” rozsiyanym po świecie w wyniku migracji na skalę bezprecedensową w polskiej historii. Szczególne rolę odegrały przedsięwzięcia oświatowe i wychowawcze na obszarze Bliskiego Wschodu, gdzie znalazło się łącznie ponad 120 tys. polskich obywateli, w tym najprawdopodobniej ponad 20 tys. dzieci i młodzieży do 18 roku życia. Szkoły różnych szczebli i typów oraz inne instytucje oświatowe powstawały od 1940 r. na Cyprze, w Palestynie, Iranie, Egipcie, Libanie. Historia polskiej oświaty na tym obszarze zakończyła się dopiero w 1950 r., gdy dobiegła końca ewakuacja ośrodka uchodźczego w Libanie¹.

¹ Na temat losów dzieci i młodzieży oraz szkolnictwa na Bliskim Wschodzie zob. m.in.: J. Draus, *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin 1993; M. Ney-Krwawicz, *Na pięciu kontynentach. Polskie dzieci i młodzież na tułacznych szlakach 1939–1950*, Warszawa 2014, 28–29, 72–129; J. Pietrzak, *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki, instytucje, organizacje*, Łódź 2012, 205–238; *Polskie dzieci na tułacznych szlakach 1939–1950*, red. J. Wróbel, J. Żelazko, Warszawa 2008, *passim*.

Szczególne miejsce w historii polskiej oświaty na Bliskim Wschodzie przypadło szkołom junaków i młodszych ochotniczek². Formacje junackie narodziły się we wrześniu 1941 r. w Związku Sowieckim jako forma opieki Polskich Sił Zbrojnych w ZSSR nad dziećmi i młodzieżą. Możliwości prowadzenia edukacji były tam jednak bardzo ograniczone. Po ewakuacji armii na Bliski Wschód w 1942 r. planowano początkowo przejście opieki nad junakami przez władze cywilne, jednak dowództwo brytyjskie nie godziło się na przyjęcie młodzieży o statusie cywilnym na obszarze Palestyny. Zdecydowano zatem o utrzymaniu formacji junaków i „junaczek” (dziewczętom nadano niebawem nazwę młodszych ochotniczek) w ramach Armii Polskiej na Wschodzie (APW) i zorganizowaniu systemu szkół o zróżnicowanym charakterze. W ramach APW w lipcu 1942 r. powołano Dowództwo Szkół Junackich, na czele którego stanął ppłk Ignacy Bobrowski³, a w październiku 1944 r. zastąpił go ppłk dypl. Kazimierz Rzyziński⁴. Zastępcami dowódcy byli kolejno ppłk Otton Henryk Jiruszka⁵ oraz ppłk Włodzimierz Latawiec. Bezpośredni nadzór nad procesem edukacji należał do Dyrekcji Nauk, którą początkowo kierował Jan A. Madey⁶, a następnie por. (kpt) Tadeusz Poźniak⁷. Znaczącą rolę w organizacji i funkcjonowaniu szkół junackich odegrał z ramienia dowództwa APW wybitny uczony prof. Jerzy Alexandrowicz⁸.

² Nie powstała jak dotąd pełna monografia szkolnictwa junackiego. Na jego temat zob. m.in.: J. Draus, dz.cyt., 137–174; T. Bugaj, *Obozy i szkoły junackie dla młodzieży polskiej na obczyźnie w latach 1941–1947*, Prace Karkonoskiego Towarzystwa Naukowego 1979, nr 13, 59–83; E. Sadowska, B. Urbanowicz, *Edukacja historyczno-kulturalna w szkołach junaków i młodszych ochotniczek (1941–1948)*, Częstochowa 2015 (praca nie pozbawiona błędów i nieścisłości); *Błękitni chłopcy. Gimnazjum i Liceum Lotnicze Heliopolis*, red. J. Trylski, S. Rusiecki, T. Wiczkowski, Londyn 1988; *Junacka Szkoła Kadetów 1942–1948*, red. E. Bąkała i in., Londyn 1972; *Od Buzuluku do Chicago. Monografia junackich szkół mechanicznych*, red. W. Czepiel i in., Birmingham 1985; *Junackie szkoły mechaniczne 1942–1947*, red. A. Kołodziej, [Londyn] 1983; *Książka pamiątkowa Szkół Młodszych Ochotniczek*, red. H. Bauer i in., London [1976].

³ Ignacy Bobrowski (1890–1965), podczas I wojny światowej w polskich formacjach na Kaukazie; w WP m.in. główny inspektor w Państwowym Urzędzie Wychowania Fizycznego i Przeprosobienia Wojskowego. We wrześniu 1939 r. dowódca Półbrygady Obrony Narodowej w walkach z Armią Czerwoną na Wileńszczyźnie; internowany na Litwie, następnie jeńiec sowiecki. W PSZ w ZSSR dowódca 27. Pułku Piechoty 10. DP. Po wojnie na emigracji w Wlk. Brytanii.

⁴ Kazimierz Rzyziński (1889–1970), podczas I wojny światowej prowadził akcję na rzecz Legionów Pol. w obu Amerykach; następnie w Armii Polskiej we Francji. W latach 1938–1939 był szefem Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego. We wrześniu 1939 r. szef sztabu obrony Lwowa; po przedostaniu się do Francji w Komendzie Głównej Związku Walki Zbrojnej. Od 1942 r. w APW, m.in. organizator i szef Biura Dokumentów (dokumentowanie represji sowieckich i sprawy polityczne), następnie w sztabie Bazy i Etapów APW oraz dowódca Ośrodka Zapasowego Armii. Po wojnie na emigracji w Wlk. Brytanii. Źródła zaprzeczają pojawiającym się w literaturze informacjom, że Rzyziński objął stanowisko dopiero w marcu 1945 r. Zob. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dalej: IPMS), sygn. A VIII 10/2, Pismo dowódcy 3. Korpusu gen. Józefa Wiatra do ministra obrony narodowej gen. Mariana Kukiela z 29 X 1944.

⁵ Otton H. Jiruszka, przed wojną szef wyszkolenia PUWFiPW; działacz harcerski.

⁶ Jan A. Madey, dr filozofii UJ, polonista, przed wojną profesor Wyższej Szkoły Handlowej w Gdańsku.

⁷ Tadeusz Poźniak przed wojną był wizytatorem szkolnym.

⁸ Jerzy Alexandrowicz (1886–1970), biolog, histolog, neurofizjolog; rektor Akademii Medycyny

Szkoły powstawały od lipca 1942 r., większość z nich w Palestynie, jedynie trzy placówki utworzono w Egipcie⁹. Organizując szkoły junackie, starano się zapewnić różnorodność form kształcenia, uwzględniając zarówno rozpiętość wieku junaków, jak i zróżnicowane zainteresowania oraz możliwości intelektualne dzieci i młodzieży. Powołano szkoły powszechne, zawodowe różnych szczebli oraz średnie ogólnokształcące. Zdecydowanie preferowano szkolnictwo zawodowe, co było niewątpliwie rezultatem zarówno potrzeb wojska i możliwości korzystania z brytyjskich warsztatów wojskowych, jak i zrozumienia kształcenia wykwalifikowanych robotników i techników na okres powojenny. Elitarny charakter miały natomiast szkoły średnie ogólnokształcące, powołano jedynie dwie tego typu placówki (męską i żeńską).

W ramach męskiego szkolnictwa junackiego utworzono pięć szkół powszechnych oraz trzy kursy szkół powszechnych przeznaczone głównie dla młodzieży z problemami w nauce i wychowawczymi¹⁰. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące reprezentowała Junacka Szkoła Kadetów, obejmująca gimnazjum i liceum, kontynuująca tradycje korpusów kadetów z okresu międzywojennego¹¹. Szkolnictwo zawodowe obejmowało pięć szkół mechanicznych stopnia niższego (faktycznie cztery – jedna została szybko zlikwidowana) oraz trzy gimnazja mechaniczne (w tym jedno kształcące mechaników lotniczych, które później oddzielono od szkolnictwa junackiego), a także utworzone już po zakończeniu wojny gimnazjum kupieckie, liceum drogowe i liceum mechaniczne¹². Szkoły dla dziewcząt tworzyły zespół

Weterynaryjnej we Lwowie; wiceminister wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Był referentem Szkół Junackich w sztabie APW, a następnie szefem Wydziału Oświaty APW i 2. Korpusu.

⁹ Na temat organizacji i nazw poszczególnych szkół junackich istnieją w literaturze pewne nieścisłości i sprzeczności. Przedstawione poniżej informacje zostały zweryfikowane i uściślone na podstawie materiałów źródłowych: IPMS, sygn. AVIII 9 (Dowództwo Szkół Junaków), A VIII 10 (Wydział Oświaty APW), A VIII 12 (Inspektorat Pomocniczej Służby Kobiet), A 19 II/8 (Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), A 74/33 (Delegatura MWRiOP w Jerozolimie).

¹⁰ Powstały następujące szkoły powszechne (wskazano czas powstania i miejsca stacjonowania):

- * Starsza Junacka Szkoła Powszechna (VIII 1942, Bash-Shit, Quastina, Barbara).
- * Junacka Młodsza Szkoła Powszechna (IX 1942, Bash-Shit, Nazaret).
- * Junacka Szkoła Powszechna przy Kursie Wulkanizacyjnym (II 1943, Rafah).
- * Junacka Szkoła Powszechna przy Kursie Łączności (VIII 1942, Fayet, Mena, Egipt). Placówka istniała przy polskiej grupie brytyjskiego kursu łączności (używano także nazwy Junacka Szkoła Łączności).
- * Junacka Szkoła Specjalna (prawdopodobnie 1945, Barbara, brak bliższych danych).
- * Kursy szkoły powszechnej (II 1944): przy szkole przemysłowo-ogrodniczej w Sarafand (kursie przysposobienia zawodowego dla opóźnionych w nauce i sprawiających problemy wychowawcze), przy Ośrodku Uzdrawieńczym w Tyberiadzie, przy tzw. kompanii zbiorczej w Barbara (dla „zaniedbanych moralnie”).

¹¹ JSK (VIII 1942, Bash-Shit, Quastina, Barbara).

¹² Powstały następujące szkoły:

- * I Junacka Szkoła Mechaniczna (IX 1942, Tel-el-Kebir, Egipt).
- * II JSM (IX–XI 1942, Rafah).
- * III JSM (VII 1942, Bash-Shit, Quastina, Kiriat Motzkin).
- * IV JSM (XI 1942–X 1944, Sarafand).
- * V JSM (XII 1942, Rafah, Beit Nabala).

oświatowo-wychowawczy pod nazwą Szkół Młodszych Ochotniczek, na czele z komendantką Teodorą Zofią Sychowską, była nauczycielką gimnazjum w Gdyni¹³. Pod koniec 1943 r. szkolnictwo junackie i młodszych ochotniczek obejmowało ponad 3 tys. uczniów i uczennic. 75% spośród nich w przytłaczającej mierze, wywodziło się ze środowisk wiejskich, co zrozumiałe, z Kresów Wschodnich¹⁴.

W związku z procesem ewakuacji formacji Polskich Sił Zbrojnych w Palestynie i Egipcie (Jednostek Wojska na Środkowym Wschodzie), latem 1947 r. także szkoły junackie zostały przeniesione do Wielkiej Brytanii. Już jednak w kwietniu 1948 r. szkolnictwo junackie zostało zlikwidowane. Nie ulega wątpliwości, że szkolnictwo junackie, które było swojego rodzaju eksperymentem, zdecydowanie pozytywnie zapisało się w historii polskiej oświaty i wychowania. Zapewniono opiekę wychowawczą, podjęcie lub kontynuację przerwanej edukacji i zdobycie cennych kwalifikacji zawodowych kilku tysiącom młodych ludzi, którzy doświadczyli traumy doświadczeń totalitaryzmu sowieckiego (często także utraty rodziców) i odysei wojennej tułaczki.

Nie oznacza to, że szkolnictwo junackie rozwijało się w sposób nie budzący kontrowersji lub nawet krytyki. Jego specyficzny charakter, wynikający z podporządkowania wojsku, implikował tarcia z cywilnymi władzami oświatowymi, które miały niewątpliwie oblicze konfliktu kompetencyjnego, ale także stanowiły wyraz sporu o koncepcję wychowania młodego człowieka na obczyźnie i obaw przed „militaryzacją” procesu edukacyjno-wychowawczego. Nie sposób także pominąć szerszego kontekstu tego sporu. Armia dowodzona przez gen. Władysława Andersa nie była zwykłą formacją wojskową, lecz autentycznym ośrodkiem emigracji wojennej, także w sensie politycznym, dysponującym prężnym aparatem prasowo-propagandowym, kulturalnym i oświatowym. Dotyczący politycznych pryncypiów krytycyzm środowiska APW – 2. Korpusu wobec polityki rządów gen. Władys-

* I (IV) Junackie Gimnazjum Mechaniczne (II 1944, Kiriati Motzkin, Sarafand).

* II JGM (X 1944, Kiriati Motzkin). Jesienią 1946 r. powołano przy nim także II Junackie Liceum Mechaniczne.

* Junackie Gimnazjum Mechaniczno-Lotnicze (I 1943, Heliopolis, Egipt); powstało z przekształcenia krótko istniejącej VI (II) Junackiej Szkoły Mechaniczno-Lotniczej (XI 1942, Quastina); w XI 1943 przekształcone w Lotniczą Szkołę Techniczną (gimnazjum i liceum), w marcu 1944 r. podporządkowaną dowództwu Polskich Sił Powietrznych.

* Junackie Gimnazjum Kupieckie (IX 1945, Nazaret).

* Junackie Liceum Drogowe (IX 1945, Barbara).

¹³ SMO powołane zostały w grudniu 1942 r., były kontynuacją Szkoły Junaczek utworzonej w maju 1942 r. w Uzbekistanie. Miejsca stacjonowania: Gedera, Rehowot, Quastina, Jenin, Nazaret (od końca 1943 r.). W skład SMO wchodziły:

* Szkoła Powszechna Młodszych Ochotniczek (I 1943).

* Gimnazjum i Liceum Młodszych Ochotniczek (I 1943; w II 1944 powstało kolejne gimnazjum dla kandydatek do liceów zawodowych).

* Gimnazjum Kupieckie Młodszych Ochotniczek (IX 1943, powstało na bazie Kursu Spółdzielczo-Handlowego).

* Liceum Pedagogiczne Młodszych Ochotniczek (II 1944).

¹⁴ IPMS, sygn. A 74/33, Sprawozdanie Delegata MWRiOP w Jerozolimie 1 IX 1943–30 IX 1944. Sprawozdanie podaje liczbę 3020 uczniów (w tym 494 dziewczęta). Nieco inne dane w: *Od Buzuluku*, s. 109–110 (3332 uczniów, w tym 672 dziewczęta).

sława Sikorskiego, a zwłaszcza Stanisława Mikołajczyka, i konflikty między władzami cywilnymi i wojskowymi znajdowały odzwierciedlenie także w dyskusjach wokół funkcjonowania oświaty i wychowania młodzieży¹⁵.

2. „JUNAK” JAKO INSTRUMENT ODDZIAŁYWAŃ WYCHOWAWCZYCH

Kierownictwo szkół junackich dysponowało instrumentem oddziaływań wychowawczych w postaci własnego czasopisma „Junak”. Obok wydawanego przez Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie „Skauta”, było to niewątpliwie najważniejsze pismo polskie na Bliskim Wschodzie adresowane do młodzieży. Powstanie „Junaka” było możliwe dzięki zaangażowaniu Polskiego Oddziału YMCA na Bliskim Wschodzie, działającego przy APW i prowadzącego bogatą działalność kulturalno-oświatową i socjalną na rzecz wojska¹⁶. YMCA zostało wydawcą pisma „Junaka”, redagowanego w miejscach postoju Dowództwa Szkół Junaków w Quastina i Barbara, a drukowano w Tel Awiwie. Pierwszy numer „Junaka” ukazał się 15 marca 1943 r. Czasopismo ukazywało się jako miesięcznik, a od końca września 1944 do lutego 1945 r. jako dwutygodnik. W końcowym okresie istnienia, w latach 1946–1947, częstotliwość ukazywania się pisma malała, niekiedy ukazywało się raz na dwa miesiące. Ostatni (54) numer pisma ukazał się w maju 1947 r.¹⁷

Pierwszym redaktorem „Junaka” został zawodowy dziennikarz Tadeusz Sypniewski¹⁸. W październiku 1943 r. zastąpił go Tadeusz Rokicki. Od maja 1945 r.

¹⁵ J. Pietrzak, dz.cyt., 232–238.

¹⁶ IPMS, sygn. A VIII 10/1, Pro memoria w sprawie „Junaka”, b.d. [1944]. YMCA – Young Men’s Christian Association (Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej), międzynarodowa organizacja kulturalno-oświatowa założona w Wielkiej Brytanii w 1844 r., działała w Polsce od 1923 r. Podczas wojny była aktywna w ośrodkach polskiego wychodźstwa cywilnego i wojskowego. Polski Oddział YMCA na Bliskim Wschodzie powstał pod koniec 1942 r. i działał przy APW. YMCA organizowała i prowadziła kantyny, świetlice, hotele, domy żołnierza i biblioteki w Iraku, Palestynie i Egipcie, organizowała odczyty i kursy oraz dokonywała zakupów na potrzeby socjalne i kulturalno-oświatowe wojska. Zob. J. Pietrzak, dz.cyt., 499.

¹⁷ Na temat „Junaka” zob. też: J. Kowalik, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 r.*, t. 1, Lublin 1976, 248; tenże, *Czasopiśmiennictwo*, w: *Literatura polska na obczyźnie 1940–1960*, red. T. Terlecki, t. 2, Londyn 1965, 437–438; O.S. Czarnik, *W drodze do utraconej Itaki. Prasa, książki i czytelnictwo na szlaku Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich (1940–1942) oraz Armii Polskiej na Wschodzie i 2. Korpusu (1941–1946)*, Warszawa 2012, 195–198, 457; S. Lewandowska, *Prasa polskiej emigracji wojennej*, Warszawa 1993, 121–122, 136.

¹⁸ Tadeusz Sypniewski (1907–1998) ukończył ekonomię na Uniwersytecie Poznańskim. Był dziennikarzem w „Gazecie Powszechnej” (Poznań), redaktorem „Dziennika Kujawskiego” (Inowrocław), a następnie redaktorem „Gazety Gdańskiej” (ówcześnie mutacja toruńskiego „Dnia Pomorza” – „Gazety Pomorskiej” związanej z obozem pomajowym). W 1939 r. przedostał się do Rumunii, współpracował z Jerzym Giedroyciem w Biurze Polskim Poselstwa Chile w Bukareszcie. Od 1941 r. przebywał w Palestynie, był tam jednym z organizatorów polskiej prasy. Współpracował z wydawanymi przez rządowe służby informacyjne „Gazetą Polską” (Jerozolima) oraz „Kurierem Polskim w Bagdadzie”. W końcu 1943 r. został członkiem redakcji wydawanej przez APW „Parady” (Kair). Po wojnie pracował w redakcji „Orla Białego”. Od 1951 r. mieszkał w Kanadzie, był szefem polskiej sekcji

pismem kierował doświadczony pedagog Walerian Kwiatkowski¹⁹, od października tegoż roku do lutego 1946 r. współredaktorem był Leon Ostrowski. Ten ostatni samodzielnie stał na czele pisma od marca 1946 do kwietnia 1947 r. W skład komitetu redakcyjnego wchodziła: Maria Kościółkowska, dyrektorka gimnazjum i liceum SMO, Walerian Kwiatkowski oraz Władysław Wasilewski. W latach 1944–1946 z pismem ukazywał się dodatek przeznaczony dla dzieci z młodszych klas szkół powszechnych „Mały Junak”, redagowany był przez Zofię Grzybowską. W latach 1946–1947 integralną część numerów „Junaka” stanowiła „Młodsza Ochotniczka”, wydawana z myślą o młodzieży żeńskiej. Dodatkiem do „Junaka” było także wydawane nieregularnie piśmko „Na Tropie” – organ Junackiej Chorągwi Harcerskiej. „Bratnim”, lecz odrębnym pismem był natomiast „Kadet”, wydawany przez Junacką Szkołę Kadetów w latach 1945–1946

„Junaka” nie ominęły spory między władzami wojskowymi a cywilną administracją oświatową, reprezentowaną przez Delegaturę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Jerozolimie. Dyskutowano sprawy kształtu i rozwoju pisma²⁰. W końcu września 1944 r. na łamach „Junaka” ogłoszono jednak, że dzięki wsparciu delegatury pismo miało znacząco rozszerzyć swój zakres oddziaływania i stać się dostępne nie tylko dla junaków i ochotniczek, lecz generalnie dla młodzieży na wychodźstwie²¹. Nie wiadomo czy udało się te plany zrealizować, przez cały okres istnienia pisma opatrywano go adnotacją o kolportażu wyłącznie na terenie szkół i wojskowych obozów junackich.

Na łamach „Junaka” pojawiały się zróżnicowane formy tekstów, mających służyć realizacji celów wychowawczych i edukacyjnych. Publikowano reportaże i opowiadania poświęcone zmaganiom polskich żołnierzy na różnych frontach, tragicznym sytuacjom w okupowanym kraju i walce podziemnej, przeżyciom zesłańcym w Związku Sowieckim. Pojawiały się także artykuły historyczne, zwłaszcza eksponujące rolę Ziemi Wschodnich w dziejach Polski. Zamieszczano także fragmenty dzieł literackich, przede wszystkim o silnej wymowie patriotycznej, głównie klasyków (m.in. Juliusza Słowackiego, Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego), ale i autorów współczesnych, szczególnie sławiących polski oręż (np. Arkadego Fiedlera, Ksawerego Pruszyńskiego, Janusza Jasińczyka). Z literatury powszechnej pojawiały się przede wszystkim fragmenty dzieł związanych tematycznie z przeszłością krajów, w których znaleźli się junacy (np. *Jerozolima wyzwolona* Torqueto Tasso, *Faraon* Bolesława Prusa). Dużą wagę przywiązywano do poszerzania i popularyzacji wiedzy, zwłaszcza z zakresu nauk przyrodniczych i technicznych, ale także historii polskiej obyczajowości. Propagowano sport²².

Radia Kanada w Montrealu. Zob. M. Ryńca, *Sypniewski Tadeusz Andrzej Marian*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XLVI, Warszawa–Kraków 2009, 275–276.

¹⁹ Walerian Kwiatkowski (1897–1974), historyk, autor książek historycznych, nauczyciel Korpusu Kadetów we Lwowie oraz Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Wilnie. Podczas okupacji sowieckiej w Wilnie działacz konspiracyjny. Pracował także w redakcji „Tygodnika APW”.

²⁰ IPMS, sygn. A VIII 10/1, Pro memoria w sprawie „Junaka”, b.d. [1944].

²¹ Junak nr 9, 30 IX 1944, 2.

²² Szerzej: E. Romanowska, *Rozwój sportu w polskich szkołach junackich na Bliskim Wschodzie w świetle kronik „Junaka”*, w: *Nauczyciele – uczniowie. Solidarność pokoleń. Szkolnictwo i oświata*

2.1. ARTYKUŁY O CHARAKTERZE IDEOWO-WYCHOWAWCZYM I PUBLICYSTYCZNYM

Szczególnie interesujący materiał stanowią jednak artykuły o charakterze ideowo-wychowawczym i publicystycznym, poświęcone zarówno zagadnieniom historycznym, jak i bieżącym. W nich bowiem w najpełniejszy i najbardziej wyrazisty sposób przekazywano młodzieży treści pożądane z punktu widzenia kształtowania ich postaw patriotycznych i obywatelskich.

W pierwszych numerach pisma starano się przede wszystkim wskazać młodzieży junackiej jej miejsce w wysiłku wojennym oraz nakreślić zestaw oczekiwanych zasad i postaw, wskazując na obowiązek samodoskonalenia. Podkreślano, że: „[...] walką nie jest sama tylko rozprawa wojenna, a celem nie są jedynie zdobycze na froncie. [...] walka toczy się o charakter: z wrogami zewnętrznymi, którzy usiłują odwieść Was od Krzyża, od rodziny i narodu, od tego wszystkiego co kochać uczyły słowa i pieszczoty najdroższe – matki. Walka trwa też z wrogiem wewnętrznym: z własnym wygodnictwem, z lenistwem, niesumiennością i kłamstwem, z tchórzostwem. [...] Bądźmy dobrymi Polakami również w sprawach drobnych, na co dzień. Z odwagi mówienia prawdy, nawet niewygodnej, z prostoty szczerości, z punktualności i dobrego stosunku do drugiego Polaka, z pracy która jest radością życia a nie ciężarem, z tych cnót szarego życia wyrastają wielkie czyny, cnoty żołnierskie. Wyrasta charakter narodu”²³. Akcentując znaczenie cech, które można określić jako obywatelskie czy ogólnoludzkie, podkreślano także znaczenie zdobywania umiejętności i kształtowania postaw niezbędnych przyszłym żołnierzom²⁴. Co charakterystyczne, inauguracyjny numer otwierał prosty i zdecydowany ton żołnierski wiersza Władysława Broniewskiego *Co mi tam troski*²⁵.

Większość tekstów o charakterze publicystycznym służyła kształtowaniu i umacnianiu poczucia dumy z własnej ojczyzny zarówno w wymiarze historycznym, jak i teraźniejszym. W artykułach historycznych odwoływano się przede wszystkim do doświadczeń powstań narodowych. Autor jednego z artykułów uznawał rolę powstania listopadowego za przełomową. Miało ono oznaczać krach koncepcji słowiańskich i panslawistycznych, a zarazem wyraźny podział w polskim społeczeństwie między środowiskami dążącymi do kompromisu i ugody z Rosją a radykalnymi zwolennikami walki, odrzucającymi wszelkie złudzenia wobec zabójcy ze wschodu. Publicysta podkreślał, że „duchowo zwyciężył prąd nowy”, prąd bezkompromisowej walki²⁶. Historyczne interpretacje jasno nawiązywały do aktualnej sytuacji i niewątpliwie służyły krytyce opcji określanej jako „kapitulanka” wobec

polska na Zachodzie w czasie drugiej wojny światowej, red. T. Zaniewska, Warszawa 2007, 323–334; E. Sadowska, *Idea wychowania państwowego II Rzeczypospolitej w wychowaniu fizycznym junaków i ochotniczek na Bliskim i Środkowym Wschodzie (1942–1947)*, *Studia i Prace Pedagogiczne* 2 (2015), 231–249.

²³ Redakcja, *W Wasze ręce*, *Junak* nr 1, 15 III 1943, 3.

²⁴ I. Bobrowski, *Drogie dziewczęta, kochani chłopcy!*, *Junak* nr 1, 15 III 1943, 4.

²⁵ Wiersz niebawem został opublikowany w tomie *Bagnet na broń. Poezje 1939–1943*, Jerolim 1943.

²⁶ K. W., *Prawda dziejowa Powstania Listopadowego*, *Junak* nr 12, 30 XI 1944, 3.

Sowietów, konsekwentnie potępianej przez prasę Armii gen. Andersa. Przywoływano oczywiście także powstanie styczniowe. W styczniu 1945 r. autor jednego z artykułów podkreślał, że pojawiająca się krytyka tego zrywu była niesłuszna, a powstanie zostało dobrze zorganizowane przez konspirację cywilną we współpracy z rosyjskim ruchem antycarskim: „Powstanie ma swoje grzechy i to grzechy poważne, odnoszą się one raczej do strategii, niekiedy taktyki, nie zaś założeń ideowych, społeczno-politycznych czy cech charakteru”²⁷. Autor wskazywał przede wszystkim ideowy wpływ powstania na niepodległościowy nurt rewolucji 1905 r., działalność irredenty strzeleckiej oraz na koncepcje federacyjne Piłsudskiego. Ideowym pokłosiem powstania miała być także jedność narodu wobec groźby nowego zniewolenia, jak twierdził publicysta, odrzucenie niepodległościowych ideałów miało dotyczyć tylko elementów nielicznych i w istocie obcych polskości. Z tego przekazu wynikała optymistyczna konkluzja: „[...] czerpiąc siły do walki z posiewu krwi i ofiary powstańców styczniowych, możemy być pewni zwycięstwa”²⁸.

Niekiedy odwoływano się do innych przykładów z epoki zaborów. Tadeusza Kościuszkę uznawano za wzór niezłomności wobec najpotężniejszych przywódców europejskich, najpierw Napoleona, następnie Aleksandra I²⁹. Przypominało także życie i działalność przywódcy najważniejszej konspiracji polistopadowej – Szymona Konarskiego³⁰.

Odwołując się do tradycji powstańczej i wyrosłej z niej literatury, zdecydowanie gloryfikowano wartość walki zbrojnej i ofiary życia, podkreślając także jej wpływ na duchowość i kulturę narodową: „[...] czy żałować krwi, która tak bujnie wsiąknęła w polską glebę, skoro zdołała ona tę glebę tak użyźnić, iż wydała kłos myśli i ducha, jakiego bodaj nigdzie poza nami nie znaleźć. [...] Życie narodu bez pięknych tradycji nie jest życiem, lecz tylko «pożeraniem chleba». Śmierć dla jasnej przyszłości Ojczyzny jest siewem ziarna pod przyszły bujny plon. Ziarno musi zgnieć w ziemi aby plon wydało. Oto jest nasza dziejowa prawda [...]”³¹. Sens walki powstańczej i wiarę w ostateczne zwycięstwo w najbardziej beznadziejnych momentach najlepiej wyrażać miała twórczość Stanisława Wyspiańskiego: „Wyspiański [...] w imię cierpień Chrystusa prosi o zdjęcie nas z krzyża. Wyspiański wierzy w potęgę naszej własnej woli, wierzy w błogosławieństwo Boże dla nas, jeśli – zechcemy chcieć. Po tylu doświadczeniach, na razie wciąż bezowocnych, chcieć – mocno, nieugięcie i tak samo – wierzyć – jest obowiązkiem naszym”³².

²⁷ Widz, *Powstanie styczniowe*, Junak nr 2, 15 I 1945, 3.

²⁸ Tamże.

²⁹ E. Kostka, *Kościuszko wobec Napoleona i cara Aleksandra*, Junak nr 7, VII 1944, 3–5. Warto zauważyć, że w opinii historyków relacje Kościuszki z Aleksandrem nie były tak jednoznaczne.

³⁰ S. Nowina, *Ostatni emisariusz Wielkiej Emigracji*, Junak nr 1, 1 I 1945, 8–9. Niewykluczone, że jego postać miała służyć jako inspiracja dla współpracy między emigracją i krajem w przyszłej działalności antysowieckiej.

³¹ K.W., *Nasze powstania a literatura*, Junak nr 2, 15 I 1945, 5.

³² W. Kwiatkowski, *Poeta ducha powstań naszych*, Junak nr 1–2, I–II 1946, 3–4.

2.2. JÓZEF PIŁSUDSKI JAKO WZÓR POLSKIEGO BOHATERA NARODOWEGO NA ŁAMACH „JUNAKA”

Jednak to nie bohaterowie XIX-wiecznych powstań odgrywali najważniejszą rolę w propagowaniu wzorców postaw patriotycznych. To miejsce było zarezerwowane dla Józefa Piłsudskiego, którego prezentowano na łamach „Junaka” jako wzór polskiego bohatera narodowego i męża stanu oraz egzemplifikację najwyższych patriotycznych wartości. Niewątpliwie odzwierciedlało to rolę Marszałka w polityce propagandowej i oświatowo-wychowawczej APW – 2. Korpusu. Podczas gdy władze rządowe, zwłaszcza do 1943 r., toczyły uporczywą i często małostkową walkę z pamięcią o Piłsudskim, w Armii gen. Andersa propagowano zdecydowanie pozytywny wizerunek Marszałka, często nawiązując do przejawów kultu sprzed września 1939 r. Warto zauważyć, że w aparacie prasy i kultury Armii gen. Andersa bardzo istotną rolę odgrywali piłsudczycy bądź osoby o sympatiach piłsudczykowskich³³. Także wśród autorów piszących na łamach „Junaka” znaleźli się zdeklarowani piłsudczycy, m.in.: Jan Szułdryński, prawnik, redaktor i publicysta pism APW („Orzeł Biały”, „Tygodnik APW”), Zdzisław Miłoszewski, przedwojenny pracownik MSZ i jeden z czołowych działaczy i publicystów piłsudczykowskiego Związku Pracy dla Państwa oraz Edward Kostka, były wyższy urzędnik województwa śląskiego i także jeden z czołowych działaczy piłsudczykowskich w Palestynie. Należy także zauważyć, że w YMCA przy APW kierownicze stanowiska zajmowały osoby związane z obozem piłsudczykowskim³⁴.

Postać Marszałka regularnie przywoływano na łamach pisma w numerach majowych (w rocznicę śmierci) i listopadowych (w rocznicę odzyskania niepodległości). W maju 1943 r. pisano: „[...] duch Jego żyje, duch wielkiego Polaka i wielkiego żołnierza. Wspominając Go dzisiaj, chylimy czoła przed prawdą Jego życia, z której wynikały wszystkie czyny: przed bezgraniczną miłością Polski”³⁵.

Przede wszystkim akcentowano kluczową rolę Piłsudskiego w odzyskaniu i obronie przez Polskę niepodległości. Redaktor pisma, Tadeusz Sypniewski, stwierdzał, że Marszałek to „spadkobierca wszystkich powstań, spadkobierca szczęśliwy”. Z kolei triumf Polski był możliwy, chociaż „nie nam uśmiechało się szczęście tajnych gierk dyplomatycznych”, ponieważ Piłsudski postawił na walkę zbrojną „wbrew cyfrom kalkulacji, wbrew rozsądkowi mierzącemu «zamiar według sił», wbrew przemocy jednych, egoizmowi i ślepotcie drugich”³⁶.

W maju 1944 r. Jan Szułdryński podkreślał nieustanne dążenie Piłsudskiego do podmiotowości Polski na arenie międzynarodowej oraz budowania jej, ale opierając się na własnych siłach, podkreślając także „mądre zorganizowanie władzy w państwie”. Publicysta podsumowywał rolę Piłsudskiego w następujący spo-

³³ J. Pietrzak, dz.cyt., 337–339.

³⁴ Byli wśród nich m.in. Juliusz Poniatowski (b. minister rolnictwa, jeden z liderów piłsudczyków w Palestynie), Mikołaj Godlewski (b. prezydent Łodzi), Leon Barysz (b. dyrektor Banku Gospodarstwa Krajowego, działacz piłsudczykowski w Palestynie), Halszka Drymmerowa (żona Wiktora Drymmera, b. bliskiego współpracownika Józefa Becka i lidera piłsudczyków w Palestynie).

³⁵ *W ósmą rocznicę zgonu*, Junak nr 3, 15 V 1943, 7.

³⁶ T. S.[ypniewski], [artykuł wstępny bez tytułu], Junak nr 9, 15 XI 1943, 3.

sób: „[...] był człowiekiem władzy, jakiej w narodzie polskim nie posiadał nikt od czasów Batorego. Użył tej władzy dla odbudowywania w świecie szacunku i znaczenia Polski, użył jej także dla nauczania własnego społeczeństwa wiary w siebie i w nakaz dziejowy dążenia do państwowości polskiej”³⁷. Uwydatniając dziejową rolę Marszałka chętnie wskazywano go także jako faktycznego spadkobiercę idei i realizatora dzieła Konstytucji 3 maja³⁸. W ten sposób umiejętnie wpisywano postać Piłsudskiego w kłamrę dziejów Polski od progu rozbiorów do odzyskania niepodległości. Rządziej, co zrozumiałe, nawiązywano do rządów wewnętrznych Piłsudskiego po maju 1926 r. Jeden z autorów podkreślał, że nigdy nie dążył on do dyktatury, „legalizując” nawet przewrót majowy (który zarazem został jednak wprost nazwany zamachem stanu) i pragnął, by Polska była „ośrodkiem kultury, w którym rządzi i obowiązuje prawo”³⁹.

Znaczenie Piłsudskiego jako symbolu niepodległości jeszcze wzrosło po zakończeniu wojny i poddaniu Polski sowieckiej dominacji. Dobrze pokazywało to przemówienie dowódcy Szkół Junackich ppłk. dypl. Kazimierza Rzyzińskiego, który w niezwykle podniosłym stylu zwracał się wprost do zmarłego Marszałka: „[...] Duch Twój został z nami i Duch Twój nam hetmani. [...] My, Twoi żołnierze i młodzież polska, ślubujemy, że Testament Twój wypełnimy do końca. Tak jak żądałeś będziemy ważyć się na szaleństwa, porywać się z motyką na słońce. Będzie to dla nas nakaz realny. My wszyscy nie spoczniemy, dopóki nie urzeczywistnimy idei, o którą całe życie walczyłeś”⁴⁰.

Piłsudski jako konsekwentny realizator idei pełnej suwerenności, którego idee w istocie zadecydowały o polskiej postawie w 1939 r., był przeciwstawiany kierownikom polskiej polityki na uchodźstwie. Zdaniem Zdzisława Miłoszewskiego, wrzesień 1939 r. nie był bynajmniej największą porażką Polski: „Klęską naszą była utrata po roku 1939 naszej własnej polskiej racji stanu. Politykę zagraniczną, czyn zbrojny, wszystkie środki i cele uzależniliśmy całkowicie od cudzej racji stanu. Tędy odbywaliśmy odwrotną drogę niż Piłsudski: z podmiotu sami spychaliśmy się do rzędu przedmiotu”⁴¹. Przywołując doświadczenia Piłsudskiego, publicysta próbował przedstawiać optymistyczną wizję przyszłości: „[...] dziś mimo wszystko mamy szanse olbrzymio większe niż Piłsudski w dniu 6 sierpnia 1914 r. [...] Dziś walczy nieustępliwie cały naród, a mamy tylko kilkuset zdrajców”⁴².

³⁷ J. Szuldrzyński, *O Józefie Piłsudskim w 9-tą rocznicę śmierci*, *Junak* nr 5, V 1944, 3–4.

³⁸ E. Kostka, *Józef Piłsudski wykonawcą testamentu Konstytucji 3-go Maja*, *Junak* nr 5, V 1944, 4–5; *Nat.*, *Konstytucja 3 Maja a Józef Piłsudski*, *Junak* nr 7, 15 V 1945, 3–4.

³⁹ Este, *Polskie prawo*, *Junak* nr 5, V 1944, 2.

⁴⁰ *W dziesiątą rocznicę. Przemówienie Dowódcy Szkół Junaków ppłk. dypl. Kazimierza Rzyzińskiego wygłoszone w dziesiątą rocznicę śmierci Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego*, *Kadet* nr 5–6, V–VI 1945, 3–4, 6.

⁴¹ Z. Miłoszewski, *Wymowa 11 listopada*, *Junak* nr 10, X 1946, 2. Jako przykład autor podawał tzw. układ Sikorski–Majski z 30 VII 1941, a zwłaszcza akceptację sformułowania o „amnestii” dla Polaków więzionych w Związku Sowieckim.

⁴² Tamże, 27.

2.3. KSZTAŁTOWANIE POCZUCIA DUMY Z POSTAWY NARODU

Za ważny element wychowawczy uważano także kształtowanie wśród młodzieży poczucia dumy z postawy narodu od 1939 r., akcentując wyjątkowość doświadczeń i cech zbiorowych Polaków oraz ich duchowy wymiar. W czwartą rocznicę wybuchu wojny T. Sypniewski podkreślał, że Polska jako pierwsza przeciwstawiła się III Rzeszy, a ówczesna decyzja polityczna władz państwa wyrażała wolę narodu. Publicysta przypominał także, że Polska w odróżnieniu od innych okupowanych krajów nie wyłoniła rządu kolaboracyjnego. Kluczem zwycięstwa miała być jednak nie tylko siła militarna: „Trzeba nam również mocy wewnętrznej, mocy charakteru. Trzeba utrzymania tej woli zbiorowej, którą wojna obecna dobyła z narodu”⁴³.

Autor artykułu, nawiązującego do dramatu powstania warszawskiego, za kluczową cechę narodową Polaków uznał „młodość ducha” i konstatawał: „Wiara, która obecnie towarzyszy nam jest również tą młodzieńczą wiarą. Dlatego też pod względem psychologii orężnych naszych czynów jesteśmy tak odmienni od wszystkich bodaj nie tylko wrogów naszych, lecz i sojuszników. Dlatego też takim zaskoczeniem dla świata stała się akcja Armii Krajowej w Warszawie”⁴⁴. Autor innego artykułu, składającego hołd powstaniu, również akcentował wyjątkowość Polaków i gotowość do najwyższej ofiary: „Fakt, że jesteśmy Polakami jest najwyższą rękojmią niepodległości za każdą cenę [...]. Tę siłę przeciwstawiamy każdej napaści i każdej przemocy. Warszawa, kamień milowy na drodze do Ojczyzny, bije krwawą łuną pożarów, ocieka krwią, sterczy w niebo nagimi szkieletami rozbitych domów – budzi sumienie świata i ostrzeża”⁴⁵.

Za wyjątkowe uznawano polski patriotyzm i przywiązanie do wolności, wolne od wszelkich kalkulacji: „Jeżeli miłość ojczyzny i wolności to romantyzm – to my Polacy jesteśmy rzeczywiście niepoprawnymi romantykami; a jeżeli nienawiść przeszłości i niewola to realizm – to my nie jesteśmy i nie chcemy nigdy za wszelką cenę być realistami”⁴⁶. Inną charakterystyczną cechą Polaków miało być przywiązanie do własnej ziemi, pozwalające zrozumieć stanowcze odrzucanie jakiegokolwiek ustępstw terytorialnych: „Ono też rodzi pozytywną wartość obywatelską i wszechludzką; [...] ono wyculiło duszę polską na nienaruszalność granicy. Dlatego naród nasz nigdy cudzych obszarów nie pożądał i nie pożąda, ale swoich bronił i bronić będzie do ostatka. Jeżeli czynił to przed wiekami, to cóż dopiero teraz, kiedy następne pokolenia nasyciły tę ziemię krwią i kośćmi swymi, tak jak żaden inny naród na świecie”⁴⁷.

2.4. WIZJA PRZYSZŁEGO MIEJSCA POLSKI W EUROPIE

Na łamach „Junaka” prezentowano też wizję przyszłego miejsca Polski w Europie, która skutecznie miała zabezpieczyć ją przed ekspansjonizmem sowieckim

⁴³ T.S.[ypniewski], *Testament Września*, Junak nr 6–7, 15 IX 1943, 3.

⁴⁴ *Młodość ducha*, Junak nr 9, 30 IX 1944, 3.

⁴⁵ J.Cz., *Na wszystko można się ważyć z tęsknoty za wolnością...*, Junak nr 11, 15 XI 1944, 4.

⁴⁶ St.W., *Źródła mojego romantyzmu*, Junak nr 4, 15 II 1945, 4.

⁴⁷ St.W., *Zew ziemi ojczystej*, Junak nr 6, 15 IV 1945, 4.

i niemieckim. Była to koncepcja tzw. Międzymorza, którą intensywnie propagowano na łamach periodyków APW (2. Korpusu), a zwłaszcza „Orla Białego”, najważniejszego pisma formacji, a także w prasie piłsudczykowskiej⁴⁸.

W lutym 1944 r. pisano: „Polska musi się stać po tej wojnie nie tylko wolnym, niepodległym państwem, ale ośrodkiem i siłą, dokoła których powstanie związek wolnych narodów i państw zespolonych doświadczeniami przeszłości, świadomością wspólnych celów i pragnieniem twórczej pracy dla lepszej przyszłości swych macierzy i ludzkości”⁴⁹. W innym tekście autor zauważał, że alianci powinni pamiętać o błędach popełnionych po wygraniu I wojny światowej (m.in. nierozwiązaniu problemu militarystyki niemieckiej) i konstatował: „Bez właściwego [...] rozwiązania sprawy Polski nie ma pokoju w Europie. Los nasz wiąże się nierozzerwalnie z wolnością wszystkich narodów zamieszkujących na Międzymorzu Bałtycko-Czarnomorskim. Tylko silne, niezależne Państwo Polskie gwarantuje ich wolność i zapewni pokój”⁵⁰.

Idea Międzymorza nie straciła na aktualności z chwilą zakończenia wojny. Stanisław Pstrokoński⁵¹ pisał w marcu 1946 r., że podczas I wojny światowej podjęta została próba realizacji niemieckiego planu dla Międzymorza, zakończenie następnej wojny oznacza okres dominacji sowieckiej, ale należy myśleć o przyszłości regionu: „Wtedy główne zadanie spadnie na Polaków jako na główny naród Międzymorza. Będziemy musieli sięgnąć wtedy do pięknych naszych tradycji historycznych aby wszystkie te narody skupić przy wspólnej pracy. Ale nie siłą skupić, tylko rozumną inicjatywą i uczciwym kompromisem”⁵². Pstrokoński przewidywał wybuch nowego konfliktu militarnego i uważał, że Polacy nie powinni wiązać swych losów z mocarstwami zachodnimi, lecz wykorzystać skutki tego starcia i odegrać rolę lidera uciśnionych narodów regionu⁵³. Zasady, na których powinna opierać się przyszła wspólnota Międzymorza wykladał sam dowódca szkół ppłk K. Rzyziński, nie pomijając trudności realizacji idei, ale przede wszystkim podkreślając wzniosłość celów: „Wspólnota ta zbudowana na fundamencie prawa każdego narodu do wolnego życia, na współpracy i braterstwie, wykluczającym wyzysk jednego narodu przez drugi i na zasadach etyki chrześcijańskiej, będzie dostateczną siłą,

⁴⁸ Szerzej o koncepcji Międzymorza zob. np. A. Adamczyk, *Piłsudczycy w izolacji (1939–1954). Studium z dziejów struktur i myśli politycznej*, Bełchatów–Warszawa 2008, passim; M.S. Wolański, *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945–1975*, Wrocław 1996, passim.

⁴⁹ K. Jeziorański, *Polska na międzymorzu bałtycko-czarnomorskim*, Junak nr 2, II 1944, 6.

⁵⁰ R., *W dniu Święta Niepodległości*, Junak nr 11, 15 XI 1944, 3.

⁵¹ Płk dypl. Stanisław Pstrokoński (1897–1952), był w 1939 r. kwatermistrzem i szefem sztabu Armii „Karpaty”, następnie oficerem ZWZ, więźniem sowieckim (1940–1941), kwatermistrzem i zastępcą szefa sztabu PSZ w ZSSR. Od 1943 r. znajdował się w stanie nieczynnym i poświęcił się publicystyce politycznej. Opublikował m.in.: *Podstawy bezpieczeństwa Polski* (Jerozolima 1944) oraz *Wspólnota Europejska* (Jerozolima 1945). Propagował wizję wspólnoty europejskiej w oparciu o dwa związki: zachodni i wschodni (z kluczową rolą Polski). Zob. szerzej: S. Burdziej, *Stanisława Pstrokońskiego zapomniany projekt Wspólnoty Europejskiej z roku 1945*, *Polski Przegląd Dyplomatyczny* 5 (2005), nr 3(25), 119–132.

⁵² S. Pstrokoński, *Międzymorze Bałtycko-Czarnomorsko-Adriatyckie jako obszar federacyjny*, Junak nr 3, III 1946, 4–5.

⁵³ S. Pstrokoński, *Droga do zwycięstwa*, Junak nr 10, X 1946, 5–6.

aby się obronić przed napaścią wrogów. Taka jest nasza idea⁵⁴. Wyraźnie zachęcano także uczniów szkół junackich do dzielenia się na łamach pisma refleksjami dotyczącymi idei Międzymorza⁵⁵.

2.5. IDEOWE PRZYGOTOWANIE MŁODZIEŻY DO ŻYCIA NA OBCZYŹNIE

Po zakończeniu wojny za najważniejszą kwestię wychowawczą uznawano ideowe przygotowanie młodzieży do życia na obczyźnie i podtrzymywania aktywności niepodległościowej. Podkreślano, że droga do niepodległości wymaga wysiłku „nie na zwykłą miarę”, za wzór stawiano Armię Krajową. Wskazywano przykłady nadzwyczajnego poświęcenia, jak postawa żołnierza AK Jana Krysta, który podjął się samobójczej akcji w warszawskiej „Adrii” w maju 1943 r., z drugiej strony jednak podkreślano konieczność obrony biologicznej siły narodu. Zachęcano do budowania na obczyźnie atmosfery zaufania, szacunku i solidarności, a zarazem rozwijania takich cech charakteru jak: odporność psychiczna, silna wola, samodoskonalenie, a także zaradność i pomysłowość, które miały ułatwić życie wśród obcych i zaskarbić wśród nich sympatię dla Polaków. Nie zapomniano także o potrzebie kształcenia, uznając wiedzę jako element obrony przed wpływami totalitaryzmu komunistycznego: „W śmiertelnej walce ze złem wykorzystującym perfidnie wszystkie zdobycze nauki, aby obalić kulturę chrześcijańską, a więc i Polskę, wielkim nakazem chwili jest poszerzanie i pogłębianie wiedzy, dającej to szlachetne uniesienie ducha i rozum, aby móc tworzyć wyższe wartości dla pozycji Dobra przeciw złu⁵⁶”.

Podpułkownik K. Rzyński przestrzegał młodzież przed groźbą wynarodowienia na obczyźnie. Wskazywał, że w aktualnej sytuacji nie oczekuje się od niej walki zbrojnej: „Ma [...] młodzież dziś obowiązek jeden – należytego uzbrojenia się, czyli takiego przygotowania się do życia, by nawet w najcięższych warunkach nie stawała się bezradna, nie odpadała, ale łamiąc wszelkie przeszkody szła zwycięsko do wytkniętego celu⁵⁷”. Dowódca szkół junackich uważał jednak, że w przyszłości polska młodzież stanie do walki z młodzieżą sowiecką i niemiecką, ukształtowaną przez materialistyczne idee komunistyczne i nazistowskie. Za kluczowe uważał zatem utrwalanie jednoznacznej postawy ideowej i moralnej. Podkreślał, że „mamy iść z apostołstwem miłości do człowieka, z apostołstwem ginącej etyki chrześcijańskiej” oraz, że „obowiązuje nas wysoki poziom moralny i ostre przestrzeganie zasad etyki chrześcijańskiej”. Zarazem jednak dodawał: „Etykę chrześcijańską będziemy się kierować w stosunkach z naszymi przyjaciółmi, z ludźmi obojętnymi, nawet z przeciwnikami; do zwierzków zastosujemy zasady przez nie same wymyślone⁵⁸”.

⁵⁴ K. Rzyński, *W drodze do Polski*, Junak nr 10, X 1946, 3–4.

⁵⁵ O. Stepan *Głosy o federacji środkowo-europejskiej*, Junak nr 9, 15 XI 1943, 12 (autor był uczniem I klasy liceum Junackiej Szkoły Kadetów); kpr. Danielczyk, *Rok 1980*, Junak nr 7–9, VII–VIII–IX 1946, 24 (autor, b. żołnierz AK, przedstawił futurystyczny Polski jako znakomicie rozwiniętego centrum „Stanów Zjednoczonych Europy Środkowo-Wschodniej”).

⁵⁶ R., *Ponad zwykłą miarę*, Junak nr 7–9, VII–VIII–IX 1946, 3–4.

⁵⁷ K. Rzyński, *Uzbrójmy się*, Junak nr 11–12, XI–XII 1946, 4.

⁵⁸ Tamże.

W latach 1946–1947 na łamach „Junaka” sporo uwagi poświęcono praktycznym informacjom, które miały ułatwić przygotowanie młodzieży do życia na obczyźnie, przede wszystkim w Wielkiej Brytanii. Podkreślano nie tylko zagrożenia, lecz także niepowtarzalną szansę zdobycia wiedzy o świecie, budowania wspólnoty i solidarności⁵⁹. Nie bez powodu propagowano sylwetkę Josepha Conrada jako przykład Polaka, który osiągnął wielki sukces w świecie anglosaskim.

3. PODSUMOWANIE

Należy zgodzić się z opinią, że „Junak” był redagowany na stosunkowo wysokim poziomie⁶⁰. Warto jednak zauważyć, że zadania jego redakcji było trudne. Młodzież junacka była, co oczywiste, zróżnicowana zarówno pod względem wieku, jak i poziomu wiedzy i możliwości intelektualnych. Można jednak zaryzykować wniosek, że większość tekstów o charakterze publicystycznym była przeznaczona dla młodzieży licealnej (która stanowiła zdecydowaną mniejszość wśród junaków i młodszych ochotniczek) i była raczej zbyt trudna dla młodszych lub mniej wyrobionych intelektualnie uczniów. Należy także pamiętać, że „Junak” był wydawany w czasie gwałtownego pogarszania się sytuacji sprawy polskiej, a następnie szoku wywołanego ustanowieniem porządku jałtańskiego. Wyzwaniem było zatem wyjaśnienie uczniom sytuacji, pokazywanie sensu narodowego wysiłku i podtrzymywanie morale.

Treści prezentowane na łamach pisma w dużym stopniu nawiązywały do programu tzw. wychowania państwowego, realizowanego przed wybuchem wojny przez rządzący Polską obóz pomajowy (sanacyjny)⁶¹. Znajdowało to odzwierciedlenie zwłaszcza w propagowanym kulcie Józefa Piłsudskiego, którego nie tylko przedstawiano jako jedyne „ojca” niepodległej II RP i jej budowniczego, ale także faktycznie jako jedyny istotny wzór i inspirację aktualnych i przyszłych dążeń niepodległościowych. Warto zauważyć, że eksponowano nie tylko postać Piłsudskiego jako żołnierza i wodza zwycięskiej armii, ale również wielkiego polityka, dalekowzrocznego męża stanu, zwłaszcza w aspekcie polityki międzynarodowej⁶². Sytuacja ta pokazywała, że szkolnictwo junackie zachowało w dużym stopniu niezależność od cywilnych władz oświatowych w okresie działalności rządów Władysława Sikorskiego i Stanisława Mikołajczyka. Ich celem było bowiem kształtowanie treści nauczania i wychowania zrywających z ideami szkoły „sanacyjnej” i zgodnych z bieżącą polityką rządu⁶³.

⁵⁹ Zob. np. W. Koc, *Po co jestem*, Junak nr 11–12, XI–XII 1946, 5–6.

⁶⁰ J. Kowalik, *Czasopiśmiennictwo...*, dz.cyt., 437.

⁶¹ Szerzej na ten temat np.: K. Jakubiak, *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturalnych i pedagogicznych*, Bydgoszcz 1994; E. Magiera, *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin 2003.

⁶² Szerzej o kształtowaniu wizerunku i legendy Piłsudskiego w II RP: P. Cichoracki, *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*, Kraków 2005.

⁶³ J. Pietrzak, dz.cyt., 207, 211–213.

Nie ulega wątpliwości, że na łamach „Junaka” propagowano przede wszystkim cechy i wartości niezbędne przyszłym żołnierzom, chociaż nie pomijano także wartości obywatelskich przydatnych w czasach pokoju. Podkreślano także rolę wartości i kultury chrześcijańskiej oraz Kościoła katolickiego. Jednoznacznie nawiązywano młodzież do najwyższych poświęceń, podkreślano wyjątkowość cech narodowych i doświadczeń Polaków. Odrzucano ideę jakiegokolwiek kompromisu z totalitaryzmem sowieckim, postawę „realizmu” i kalkulacji. Po ustanowieniu porządku jałtańskiego starano się niewątpliwie ukształtować młodzież junacką jako swego rodzaju przyszłą elitę i twardy rdzeń emigracji niepodległościowej. Junacy mieli być realizatorami idei niezłomności wyrażanej konsekwentnie przez myśl społeczno-polityczną środowiska „tułacznej armii”, której historii byli integralną częścią.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, A VIII 9, A VIII 10, A VIII 12, A 19 II/8, A 74/33.

Prasa

„Junak” 1943–1947
„Kadet” 1945.

Literatura

- Adamczyk A., *Piłsudczycy w izolacji. Studium z dziejów struktur i myśli politycznej (1939– 1954)*, Bełchatów–Warszawa: Instytut Józefa Piłsudskiego w Warszawie 2008.
- Błękitni chłopcy. Gimnazjum i liceum lotnicze Heliopolis*, red. J. Trylski, S. Rusiecki, T. Wiczkowski, Londyn: Koło Szkoły Lotniczej Heliopolis 1988.
- Bugaj T., *Obozy i szkoły junackie dla młodzieży polskiej na obczyźnie w latach 1941–1947*, Prace Karłonoskiego Towarzystwa Naukowego 1979, nr 13, 59–83.
- Burdziej S., *Stanisława Pstrokońskiego zapomniany projekt Wspólnoty Europejskiej z roku 1945*, Polski Przegląd Dyplomatyczny 5 (2005), nr 3(25), 119–132.
- Cichoracki P., *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*, Kraków: Księgarnia Akademicka 2005.
- Czarnik O.S., *W drodze do utraconej Itaki. Prasa, książki i czytelnictwo na szlaku Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich (1940–1942) oraz Armii Polskiej na Wschodzie i 2. Korpusu (1941–1946)*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2012.
- Draus J., *Oświata i nauka polska na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1939–1950*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1993.
- Jakubiak K., *Wychowanie państwowe jako ideologia wychowawcza sanacji. Kształtowanie i upowszechnianie w periodycznych wydawnictwach społeczno-kulturalnych i pedagogicznych*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP 1994.
- Junacka Szkoła Kadetów 1942–1948*, red. E. Bąkała i in., Londyn: Koło Junackiej Szkoły Kadetów 1972.

- Junackie szkoły mechaniczne 1942–1947. Wydawnictwo pamiątkowe*, red. A. Kołodziej, [Londyn] 1983.
- Kowalik J., *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 r.*, t. 1, Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski 1976.
- Kowalik J., *Czasopiśmiennictwo*, w: *Literatura polska na obczyźnie 1940–1960*, red. T. Terlecki, t. 2, Londyn: B. Świdorski 1965, 373–548.
- Książka pamiątkowa Szkół Młodszych Ochotniczek*, red. H. Bauer i in., London: Związek Szkół Młodszych Ochotniczek [1976].
- Lewandowska S., *Prasa polskiej emigracji wojennej 1939–1945*, Warszawa: Instytut Historii PAN 1993.
- Magiera E., *Wychowanie państwowe w szkolnictwie powszechnym Drugiej Rzeczypospolitej*, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński 2003.
- Ney-Krwawicz M., *Na pięciu kontynentach. Polskie dzieci i młodzież na tulących szlakach 1939–1950*, Warszawa: Muzeum Wojska Polskiego 2014.
- Od Buzuluku do Chicago. Monografia junackich szkół mechanicznych*, red. W. Czepiel i in., Birmingham: Związek Junackich Szkół Mechanicznych 1985.
- Pietrzak J., *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki, instytucje, organizacje*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2012.
- Polskie dzieci na tulących szlakach 1939–1950*, red. J. Wróbel, J. Żelazko, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej 2008.
- Romanowska E., *Rozwój sportu w polskich szkołach junackich na Bliskim Wschodzie w świetle kronik „Junaka”*, w: *Nauczyciele – uczniowie. Solidarność pokoleń. Szkolnictwo i oświata polska na Zachodzie w czasie drugiej wojny światowej*, red. T. Zaniewska, Warszawa: Wydawnictwo SGGW 2007, 323–334.
- Ryńca M., *Sypniewski Tadeusz Andrzej Marian*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XLVI, Warszawa–Kraków 2009, 275–276.
- Sadowska E., *Idea wychowania państwowego II Rzeczypospolitej w wychowaniu fizycznym junaków i ochotniczek na Bliskim i Środkowym Wschodzie (1942–1947)*, *Studia i Prace Pedagogiczne* 2 (2015), 231–249.
- Sadowska E., Urbanowicz B., *Edukacja historyczno-kulturalna w szkołach junaków i młodszych ochotniczek (1941–1948)*, Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej 2015.
- Wolański M.S., *Europa Środkowo-Wschodnia w myśli politycznej emigracji polskiej 1945–1975*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1996.

“JUNAK” (1943–1947) – THE PAPER AND ITS PART IN EDUCATION OF PUPILS FROM THE POLISH SCHOOLS FOR “YOUNG SOLDIERS” AND “YOUNG WOMEN AUXILIARY SERVICE” IN THE MIDDLE EAST

Summary

During the Second World War more than 120,000 Polish war exiles came through the countries of the Middle East. More of them were soldiers and civilians evacuated from USSR in 1942. There were more than 20,000 young people under 18 among them. Polish authorities organized various schools and educational centers. The so-called “Young Soldiers” and “Young Women Auxiliary Service” schools were established in 1942 in Palestine and Egypt for children and youth under care of the Polish Military Forces. There were elementary, secondary and trade schools among them. From March 1943 to May 1947 the headquarters of the schools and Polish YMCA published a paper “Junak”. The author analyses texts published in “Junak” and main ideas and values dedicated to pupils. Links with pre-war “state education” as well as with political thinking characteristic for General Anders’ Army circles are examined.

Key words: “Junak” paper, “Young Soldiers Schools”, “Young Women Auxiliary Service Schools”, Polish war exiles after 1939, Polish education, patriotic education, Polish press, World War II

Nota o Autorze

Jacek PIETRZAK – historyk, doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny w Katedrze Historii Polski Najnowszej Uniwersytetu Łódzkiego. Zainteresowania badawcze: historia II wojny światowej, emigracja polska po 1939 r., polskie życie polityczne i społeczno-kulturalne w pierwszej połowie XX w., historia wojskowości XX w., biografistyka dziejów najnowszych. Autor m.in.: *Radykalny pilsudczyk. Biografia Wojciecha Stpicyńskiego* (Warszawa 2001), *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki, instytucje, organizacje* (Łódź 2012).

Kontakt e-mail: jacekpiet@interia.pl